

SEVDA ÖNAL KILIÇ**

İlk Dönem Anadolu Sahası Mesnevilerinde Medhiye Uslubunun Kullanımı*

The Use of Eulogy Language in The Mesnevis of
The First Period Anatolian Field

Ö Z E T

İslami edebiyatların en yaygın ürünlerinden olan mesneviler, kendi arasında kafiyeli mısralardan oluşan manzum eserlerdir. Binlerce beyit uzunluğunda yazılabilen mesneviler, bu özelliğinden dolayı doğu edebiyatlarının romanları olarak değerlendirilir.

İlk dönem Anadolu sahası mesnevilerinin ortak özelliği, hem saray kültürünün hem de sosyal yaşamın gelişmesinde rol oynayan eserler olmalarıdır. Bu mesneviler çoğunlukla devlet yöneticilerinin istek ve yönlendirmelerine bağlı olarak yazılan eserlerdir. Özellikle yüksek saray kültürünün ve kurumsallaşan klasik edebiyatın ilk ürünlerinin verildiği ilk mesnevilerde yöneticiler için yazılmış methiye bölümleri de yer almaktadır.

Bu çalışmada XIV. asır ve II. Murat dönemi eserlerinden, Şeyhoğlu Mustafa'nın Hurşid ü Ferahsâd, Ahmedî'nin Cemşid ü Hurşid, Ahmed-i Dâî'nin Çengnâme, Tutmacı'nın Tabiatnâme ve Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn ve Harnâme isimli mesnevilerinin methiye bölümleri muhteva, şekil ve üslup açısından değerlendirilecektir.

ANAHTAR KELİMELER

Klasik Türk edebiyatı, mesnevi, methiye.

ABSTRACT

The most common works of Islamic literature, mesnevis are the pieces of literature that have rhymed lines between each other. Mesnevis which can be written in thousands of couplets are considered as the novels of the eastern literature due to this characteristic.

The common characteristic of the mesnevis in the first period of Anatolian field is that they are the works playing a role upon the development of both the courtly culture and social life. These mesnevis are the works written in accordance with the demands and directions of state directors. In these mesnevis in which the first works related to the high courtly culture and institutionalized classical literature have been written, there are eulogies attributed to the administrators.

In this study, eulogy sections of mesnevis such as Hurşid ü Ferahsâd written by Şeyhoğlu Mustafa, Cemşid ü Hurşid by Ahmedî, Çengnâme by Ahmed-i Dâî, Tabiatnâme by Tutmacı and Hüsrev ü Şîrîn and Harnâme by Şeyhî which were written in the 14th century during the era of Murat II will be discussed in terms of their content, form and language.

KEYWORDS

Classical Turkish literature, mesnevi, eulogy.

* Makalenin Geliş Tarihi: 15.08.2016 / Kabul Tarihi: 26.08.2016.

** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (sevedaonal@atauni.edu.tr).

GİRİŞ

Mesnevi

Arapça, “s, n, y” üçlü kökünden türemiş olan “mesnevi” sözcüğü, bu dilde kendi arasında kafiyeli beyitlerden oluşmuş nazım şekli anlamında kullanılmıştır. İslami edebiyatların en yaygın ürünlerinden olan mesnevilerin kaynağı, yapılan çalışmalarda Pehlevi ve İran edebiyatlarına dayandırılmakta, edebiyat terimi olarak ilk defa İran edebiyatında kullanılmış olmakla birlikte, bu nazım şeklinin ilk örnekleri Arap edebiyatında görülmektedir. Bilinen ilk örnek, Pehlevice yazılmış olan *Kelile ve Dimne*’yi mesnevi şekli ile Arapça’ya çeviren İranlı Âbân b. Abd-al-Hamid al-Lahiki’nin eseridir (Ateş, 1971: 130).

Mesnevi terimi ve nazım şekli Türk edebiyatına İran edebiyatından geçmiş ve XI-XIX. yüzyıllar arasında bu türde sayısız eser yazılmıştır (Ünver, 1986: 430).

Beyitlerin kendi arasında kafiyeli oluşu ve beyit sayısının sınırlı olmaması dolayısıyla özellikle tahkiyeye dayalı uzun aşk hikayeleri ve öğretici dinî-tasavvufî, ahlakî eserler için çok tercih edilen bir nazım şekli olmuştur.

Mesnevilerde Kurgu

İslam kültürü çerçevesinde kaleme alınmış eserlerin hemen tamamında görüldüğü üzere besmele, tevhid, münacat, na’t, miraç, mucizat bölümleriyle başlayan mesneviler konunun işlendiği asıl bölüme geçmeden önce padişah için övgü, devlet büyüğüne övgü ve sebep-i telif bölümlerini de içeren bir giriş kurgusuyla düzenlenmiştir.

Bu kurgusal yapıda besmele, hamdele, salvele tertibinin hemen ardından methiye üslubuyla oluşturulmuş bölümler sıralanır. Din büyüklerine övgü bölümüyle birlikte başlayan methiye üslubu, her eserin kendi yapısına bağlı olarak, küçük değişiklikler göstermekle birlikte, genel hatlarıyla medh-i çehar-yâr-ı güzîn, Hz. Hamza ve Abbas’a övgü, Hz. Hasan

ve Hz. Hüseyin'e övgü, dört mezhep kurucusuna övgü, aşere-i mübeşşereye övgü, on iki imama övgü bölümlerinin ardından padişah için övgüyle devam eder. Padişahların methedildiği bu bölüm, "medh, midhat, medâyih, senâ-hâni, sıfat, evsaf, dua ve sitayiş" olarak isimlendirilir. "Mesnevilerin giriş kısmında, şairler padişahтан sonra sadrazam, vezir, şeyhülislam, kazasker gibi devlet büyüklerinden birine de övgü koyabilirler. Devlet büyüğü için yazılan övgü, ekseriyetle 'sebeb-i telif'ten önce gelir. Ancak bazen "sebeb-i telif" ten sonra geldiği de görülür (Kartal, 2014: 131-135)."

Din büyüklerine övgü konusu ayrı bir çalışmada ele alınacağı için bu makalede ilk dönem Anadolu sahası mesnevilerinde padişah ve devlet büyüklerinin övüldüğü methiye bölümleri, şekil, düzenleniş, muhteva ve üslup bağlamlarında değerlendirilecektir.

Tarihî gelişim

Türk edebiyatında mesnevi nazım şekliyle yazılmış ilk müstakil eser Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* isimli eseri olmakla birlikte mesnevinin tür ve şekil özelliklerine benzer örneklerin eski Türk şiiri kaynaklı olduğu bilinmektedir. Mesnevi yazma geleneğinin Eski Türk şiiri ile Abbasi/Arap edebiyatından İslam sonrası Türk edebiyatına geçen hususları üzerinde duran Ahmet Kartal, mesnevi formunun kafiyeleniş ve kurgu özelliklerinin Uygur metinleriyle benzerlikleri noktasına dikkatimizi çekerek aslında mesnevi yazma geleneğinin şekil ve kurgu itibarıyla Türk edebiyatının eski formlarıyla benzerliğini ortaya koyar (Kartal, 2014: 252). Aynı şekilde, Çelebioğlu *Kutadgu Bilig*'deki yazılış ve tertip özelliklerinin ustaca işlenişinden yola çıkarak daha eski tarihlerde yazılmış mesnevilerin de olabileceğine dikkat çeker (Çelebioğlu, 1999: 22).

Anadolu'da telif edilen ilk Türkçe mesnevi XIII. yüzyılda Yunus Emre'nin kaleme aldığı *Risâletü'n-nushiyye* isimli eserdir (Kartal, 2014: 258). Bu eseri, Mevlana'nın Farsça *Mesnevî-i Mânevî'si* ve Sultan Veled'in Farsça kaleme aldığı *İbtidânâme*, *Rebabnâme* ve *İntihânâme* isimli mesnevileri takip eder. Bu eserler Anadolu'da telif edilen ilk mesneviler olmakla birlikte tasavvufi bir maksatla kaleme alındıkları için klasik mesnevi

kurgusundan uzak didaktik temalarla kaleme alınmışlardır.¹ Bunun neticesinde eserlerde din dışı konuların ve yöneticilere yazılmış methiyelerin yer almadığı görülmektedir.

XIV. yüzyıla gelindiğinde mesnevi konularının çeşitlendiği görülür. Anadolu Selçuklu Devleti ve Danişmendliler döneminde Anadolu'da telif edilen ilk eserlerin büyük çoğunluğunu sosyal konularda yazılan tıp, astronomi, matematik, felsefe konulu eserler oluşturmaktadır. Bu dönemde dinî-tasavvufî mesnevilere ilave olarak, İran saray geleneğinin Anadolu beylerinin saraylarındaki kültürel atmosferi şekillendirmesi neticesinde, kurgusal motiflerle zenginleştirilmiş kültürel aşk mesnevilerinin de kaleme alındığı dikkat çekmektedir.

Ahmet Kartal, Türk edebiyatında mesnevi üzerine yaptığı çalışmasında bu dönem mesnevilerini konuları bakımından; dinî-ahlakî-tasavvufî mesneviler, aşk mesnevileri, tarihî-destanî-menkabevî mesneviler ve diğer mesneviler olarak dört başlık altında değerlendirmektedir (Kartal, 2011: 268-300). Yine aynı çalışmada bu yüzyılda kaleme alınan mesnevilerin sayısı yaklaşık 100 olarak ifade edilmiş, bu eserlerin 54'ü dinî-ahlakî-tasavvufî; 22'si aşk konulu; 11'i tarihî-menkabevî; 4'ü ise diğer konulara ait olarak tasnif edilmiştir.

XIV. yüzyılda özellikle yöneticilerin istek ve yönlendirmelerine bağlı kalınarak telif edilen ve şairlerin şiir yeteneği ve edebî zevkini ortaya koyan aşk mesnevileri, hem saray kültürünün hem de sosyal yaşamın teşekkülünde önemli rol oynamıştır. İncalcık, Abbasilerden başlayan bu şiir geleneğini âdâb genel başlığı altında değerlendirdikten sonra bu edebi tarzın; *ahlakî ve etik yazılar, idare başındakiler ve yüksek kültür çevreleri için yazılan eğitsel-edebî eserler ve hükümdar, idareci sınıf ve aydınlar için devlet siyaseti üzerinde nasihatname tarzındaki eserler* (İncalcık, 2011: 15), olarak üç başlıkta tasnif ederek bahsedilen İranî şiir geleneğini ilk dönem Anadolu sahası mesnevilerinin ortak teması olarak belirler.

¹ Ahmet Kartal ilgili çalışmasında, yukarıda belirtilen mesnevilere ilave olarak XIII. yüzyılda kaleme alınan diğer mesnevileri şöyle sıralamaktadır: *Dehhani, Selçuklu Şehnamesi; Emîr Ahmed-i Kânî-i Tûsî, Selçuk-nâme ile Kelîle ve Dimne; Fahrüddîn-i İrâkî, Uşşâknâme; Kadî Burhaneddîn-i Anevî, Enîsü'l-Kulûb; Dâvûd İbrâhîmî, Nâsîrî-i Sivâsî, Fütüvvet-nâme; Nâsîrüddîn Berkyaruk, Hür-zâd u Perî-nejâd* (s. 264).

Telif eserlerde şiir yeteneği ve estetik saray zevki ön plana çıkarken tercüme eserlerde ise kültür aktarımına aracı olma hususiyeti ortaya çıkar. Anadolu beyliklerinde henüz oluşmaya başlayan ve ilerleyen dönemlerde Osmanlı sarayında tam tekamülüne ulaşacak olan yüksek saray kültürü, kendisine model alacağı kadim İran saray ve kültür hayatını Anadolu topraklarına taşıyacak en etkili araç olarak şiiri kullanmış, Anadolu beyleri de şairleri bilhassa bu maksatla tercüme faaliyetlerine yönlendirmişlerdir.

Bu dikkatle yaklaşılan XIV. yüzyıl ve II. Murat dönemi mesnevileri yöneticilere dair methiye üslubuyla söylenmiş beyitler veya müstakil methiye bölümleri açısından incelendiğinde elde edilen bulgular şöyle tasnif edilebilir:

Çelebioğlu (1999: 47), XIV. yüzyılda kaleme alınan 56 mesneviden ancak altısının bir büyüğe (bir padişah veya emire) takdim edildiğini, bunlardan Kastamonulu Şâzî'nin *Maktel-i Hüseyin*'i, Çandar hükümdarı Celâleddin Şâh Bâyezid (öl.1385)'e; Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşidnâme*'yi, Yıldırım Bâyezid (1389-1402)'e; Kemaloğlu İsmail'in *Ferahnâme*'yi Mir Gazi'ye; Ahmedî'nin *İskendernâme*'yi, Germiyanoğlu Mir Süleyman adına yazılmaya başlanıp Yıldırım Bayezid'in büyük oğlu Emir Süleyman (1402-1410)'a; Tutmacı'nın *Tabiatnâme*'yi, Aydınoğlu Umur Bey (1309-1347-48)'e sunduğunu ifade etmektedir.

XIV. yüzyıl mesnevileri içerisinde tekke edebiyatı kategorisinde incelenebilecek olan Gülşehrî'nin Farsça *Feleknâme* mesnevisi, Moğol Han'ı Gazan Han adına kaleme alınmış ve takdim bölümünde memduh adına yazılmış bir methiye içermektedir (Kocatürk 2000:123). Buna rağmen 16 yıl sonra kaleme aldığı Attar'ın aynı isimli eserini esas alarak kaleme aldığı *Mantikuttayr*'da methiye bölümünün olmadığı dikkati çekmektedir (Yavuz, tarihsiz).

Anadolu Türkçesinde yazılmış Türk edebiyatının XIV. yüzyılda yazılmış en büyük mesnevisi olan *Garibnâme*'de (Yavuz, 2000) Âşık Paşa, yöneticiler için yazılmış methiye bölümüne yer vermemiştir.

Yine aynı yüzyıl mesnevilerinden *İskendernâme*'de Ahmedî'nin Emir Süleyman'dan çok iltifat görmesine ve *İskendernâme*'nin bir nüshasını ona sunmasına (Akalin 1975: 4) rağmen "Der Tahallüs-i Kitâb" bölümünün

ardından İskender'in kıssasının anlatılmaya başlandığı ve methiye bölümünün olmadığı görülür (Akdoğan, tarihsiz).

Bu mesnevilerle birlikte XIV. yüzyılda kaleme alınmış olan ve Çelebioğlu'nun (1999: 45) diğer hususiyetleriyle birlikte sultan methiyesi bulunmaması özelliğinden yola çıkarak halk tipi mesneviler olarak tasnif ettiği dinî-didaktik temalı eserler ile tarihî-destanî ve menkabevî eserlerde yöneticilere ait methiye bölümünün bulunmadığı yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur.²

Bu yüzyılda kaleme alınmış olan iki kahramanlı aşk hikayelerinden Şeyyad Hamza'nın *Yûsuf u Züleyhâ* isimli mesnevisinde tevhid ve na't konulu kısa bir girişin ardından hemen hikayenin anlatımına geçtiği görülmektedir. (Taş, 2010). Benzer bir kurguyla Erzurumlu Kadı Darir'in *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisinde de yöneticilere yazılmış methiye bölümünün olmadığı dikkat çekmektedir (Karahana 1985). Aynı dönemde kaleme alınan bir başka *Yûsuf u Züleyhâ* ise Sule Fakih'e aittir. Diğer *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevilerinde olduğu gibi bu eserde de methiye bölümü yer almamaktadır (Köktekin, 1994). Bu dönemde *Yûsuf u Züleyhâ* kaleme alan bir başka şair ise Garîb'dir. Garîb'in eseri üzerine yapılan bir çalışmada, eserin telif sebebinde herhangi bir yöneticinin tesirinin olmadığı tespit edilmiş ve eserin içeriğine dair yapılan incelemede methiye bölümünden bahsedilmemiştir (Karakaya: 2012). Hoca Mesud'un *Süheyl ü Nevbahâr* mesnevisinde methiye bölümü yer almamaktadır (Dilçin, 1991).

XIV. yüzyılın dikkat çeken bir başka mesnevi şairi ise Şeyhoğlu Mustafa'dır. Şeyhoğlu *Hurşîd ü Ferahşâd* (Ayan, 1979) isimli mesnevisini ilk olarak musahibi olduğu Germiyan Beyi Süleyman Şâh'a ithaf etmiş ve hamisi adına bir methiye kaleme almıştır. Eserin yazılış aşamasında hamisinin ölümü üzerine mesnevisini Yıldırım Bayezid'e takdim eden şair, Bayezid adına da bir methiye kaleme almıştır.

XIV. yüzyılda kaleme alınan Fahrî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi Aydınoglu İsa Bey adına (Kartal, 2014: 287) telif edilmiştir. Mehmed'in

² Bu yüzyılda yazılan dinî-didaktik mahiyetli diğer eserler hakkında ayrıntılı bilgi Ahmet Kartal, *Doğunun Uzun Hikayesi, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2014* künyeli eserde yer almaktadır.

Işknâme isimli eseri ise I. Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'a takdim edilmiştir (Kartal, 2014: 287).

Tutmacı *Gül ü Hüsrev* mesnevisinde yönetici methiyesine yer vermezken (Kartal, 2014: 290), *Tabiatnâme* isimli kısa mesnevisini Aydınoğlu Umur Bey adına yazmış ve esere methiye bölümü eklemiştir (Ertaylan, 1990).

Yusuf Meddah'ın *Varka ve Gülşah* mesnevisi iki kahramanlı bir aşk hikayesidir ve eserde methiye bölümü yer almamaktadır (Kartal, 2014: 297).

II. Murad Dönemi

XV. yüzyıl başından Sultan II. Murad'ın cülusu tarihine kadar, yani, 1400-1420 yılları arasında yazılmış ve bugün nüshaları elimizde mevcut olan –bir eserin başı ve sonu noksan olmak üzere- yirmi üç mesnevi tespit edilmiştir (Çelebioğlu, 1999: 111). Muhtemelen XIV. yüzyıldaki siyasî durumun tesiri, halk tipi mesnevilerin çokluğu, devrinde yazılmış nüshaların bulunmaması veya daha başka sebeplerden bu asırdaki mesnevilerin, bir padişaha veya vezire nispeten çok az takdim edildiğini görüyoruz. Gerek tertip hususiyetlerine daha fazla mufassalan uyması, gerekse Anadolu'da siyasî vahdet veya hakimiyet için mücadele edilmesi, bizzat padişahların eser yazılması, tercüme olunması bakımından teşvik edici rolleri veya daha çeşitli sebeplerden XV. yüzyılın ilk çeyreğinde yazılan mesneviler arasında devir büyüklerine sunulanların daha ziyade olduğunu tespit edebiliyoruz. Bunlardan *Cemşîd ü Hurşîd*, *Çengnâme*, Ahmedî'nin *Mevlîd'i* ve *Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman* Emir Süleyman'a, *Şemsiyye* İskender bin Hacı Paşa'ya, *Bahrül Hakâyık* Karamanoğullarından Mehmet bin Halil Bey'e, *Halilnâme* Çelebi Mehmet'e ithaf olunmuştur (Çelebioğlu, 1999: 114).

Bu eserlerden *Cemşîd ü Hurşîd* mesnevisinde eserin sunulduğu Sultan I. Mehmet'e ait bir methiye bölümü yer alırken I. Mehmet döneminde kaleme alınmış olan Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* (Timurtaş, 1963) ve *Harnâme* (Özdemir, 2011) mesnevilerinde de methiye bölümünün yer aldığı görülmektedir.

Buraya kadar yapılan XIV. yüzyıldan II. Murad döneminin sonuna kadar kaleme alınmış mesnevilerle ilgili bu tasnif ve değerlendirmelerden yola çıkılarak yapılacak bu çalışmanın inceleme alanını bu tarih aralığında yazılmış ve methiye bölümünü ihtiva eden Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşîd ü Ferahşâd*, Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd*, Ahmed-i Dâî'nin *Çengnâme*, Tutmacı'nın *Tabiatnâme* ve Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* ile *Harnâme* mesnevileri oluşturacaktır.

Methiye

Methiye, klasik Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında kişi ve topluluklarla çeşitli mekanların övülmesi maksadıyla yazılmış şiirlere verilen addır (Aydemir, 2004: 410). Kökenleri İslamiyet öncesi Köktürk ve Uygur yazılı metinlerinde görülen yönetici övgüleri İslami dönemde özellikle sarayın sanatı himayesiyle birlikte kendi şekil ve muhteva özelliklerini oluşturan bir yapıya sahip olmuştur.

Bütün imparatorluk edebiyatlarında olduğu gibi Osmanlı edebiyatında da "hükümdarları ve diğer devlet adamlarını övüp yüceltici şiirler yazan şairler eserleriyle onların halk arasında propagandasını yaptıkları gibi, öldükten sonra da isimlerinin anılmasına sebep olduklarından büyük rağbet görüyorlardı. Üstelik bu sanatkarlar yeri geldiğinde hiciv dolu şiirlerle tam aksi bir tesir oluşturma kudretinde bulduklarından devlet mensupları kendileriyle iyi geçiniyor ve ihسانlarıyla onları hoş tutuyorlardı. Özellikle sanata ve edebiyata düşkünlüğü ile bilinen Çelebi Mehmet'ten (sal.1402-1421) sonra Osmanlı hükümdarları ve saray çevreleri, şairleri büyük ölçüde himaye ederek sarayı destekleyen bir edebiyatın gelişmesinde önemli rol oynadılar. Şairler padişahlara sadece kaside sunmakla kalmıyor, güzel huy ve yüce hasletlerini öven şiirler yazarak, kısa zamanda geniş bir okuyucu kitlesine ulaşan bu eserlerle önemli ölçüde bir propaganda gerçekleştiriyorlardı (Şentürk, 2006: 380).

Methiye kültürünün Osmanlı edebiyatında daha ziyade kaside nazım şekliyle yazılan eserlerde ifade bulduğu bilinmektedir. Klasik Türk edebiyatında medh, övgü, sitayiş kavramları söz konusu olduğunda şairlerin başvurduğu ilk nazım şekli kaside olmuştur. Arap edebiyatında şairlerin çöl yaşantısı tasvirleriyle kendi kabilelerini övmek için kaleme

aldıkları kaside, Fars edebiyatında hükümdar saraylarında toplanan şairlerin meslek edindikleri icra vasıtaları, övgü araçları haline gelmiştir. Türk edebiyatına geldiğinde kaside, bir maksat şiiri olarak medh, övgü amacına hizmet etmek üzere saray şiiri vasfını korumaya devam etmiştir.

Türk edebiyatında kaside biçiminin gelişimi incelendiğinde ilk örneklerden itibaren tertip, kurgu düzeninin; nesib/teşbib ve girizgâh (güriz, tahallüs), maksud: Medh (medih), memduhun adı ve ünvanları (elkab) (3. Şahıs “o” zamiri ile övgü, memduhun sıfat ve fiileri (evsaf ve efal) (iltifat: 2. Şahıs “sen” zamiriyle övgü); fahr (temeddüh) ve arz-ı hal (hasb-i hal); dua; memduhun sağlığı, gücü ve devletin devamlılığını ve düşmanlarının kahrı ve yenilgisini isteme (Şahin, 2013:344) şeklinde oluşturulduğu görülmektedir.

Bu kullanımı doğrultusunda Türk edebiyatında kaside nazım şekli içerisinde methiye türünün klişe övgü unsurlarıyla ifade edildiği görülür. “Methiye türündeki kasidelerde hangi makama yazılırsa yazılsın birçok sıfatın müştereken kullanıldığını görürüz. Hemen hepsinde ortak olan özellikler aynı zamanda iyi bir insanda, iyi bir yöneticide bulunması gereken temel vasıflardır. Sultanların ilk üç sırada zikredilen özellikleri adalet, lütuf ve savaşçılığı iken; vezirlerde bu özellikler lütuf, adalet ve savaşçılık şeklinde sıralanmış; şeyhülislamlarda lütuf, fazl ve adalet; reisülküttab ve defterdarlarda kalem, ihsan ve kerem; hocalar, şairler ve diğerleri için ilim, ihsan ve adalet şeklini almıştır (Aydemir, 2013: 366). Bu klişe ifadelerle ilave olarak methiye bölümünde, övülen devlet büyüğünün mevki, adaleti, ünü, kitapları, ilim ve irfanı, cömertliği, lütfu, rüşveti önlemesi, ilim adamı ve sanatkârlara ilgi göstermesi gibi özellikleri üzerinde durulur. Bazen övülen devlet büyüğüne çeşitli nasihatlerde bulunulduğu da görülmektedir (Kartal, 2014: 136).

Kaside nazım şeklinin ardından yöneticilere yazılmış övgü bölümlerinin en fazla görüldüğü nazım şekli mesnevi olmuştur. Anlatıma dayalı uzun metinler olan mesnevilerde beyit sayısının sınırlı olmayışı, methiye bölümünün de şairin tasarrufuna göre şekillenmesine yol açmıştır.

Mesnevilerde yer alan methiye bölümlerinin şekil özellikleri

İncelemeye konu olan mesneviler içerisinde yer alan *Hurşidnâme*'de iki ayrı methiye bölümü mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır.

Cemşid ü Hurşid'de yer alan birden fazla methiye farklı nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır. İlk methiye "*Ebyât-ı mesnevî*" başlıklı 19 beyitlik bir mesnevidir. Ardından gelen methiye "*Fi-Medh-i Sultân Muhammed*" başlıklı I. Mehmet'in methi konulu 8 beyitlik bir kasidedir. *Müfteilün fâilün müfteilün fâilün* vezniyle kaleme alınmış olan kasidenin ardından 2 beyitlik "*Münâzara-i Tûtî*" başlıklı bir kıta yer alır. *Mefâilün mefâilün feülün* başlıklı bu kıtanın ardından 7 beyitlik *mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün* vezninde "*Fi-medh-i Sultân Muhammed*" başlıklı bir kasideyle yine I. Mehmet'in methine geçilir. Bu kasidenin ardından "*Ebyât-ı mesnevî*" başlığıyla 10 beyitlik mesnevi ve *fâilâtün fâilâtün fâilün* vezniyle yazılmış 4 beyitlik "*Kıt'atun Uhrâ Min Zâlike*" başlıklı kıta yer alır. Ardından "*Ebyât-ı mesnevî*" başlığıyla mesneviye dönülür. 8 beyitlik bu bölümün ardından 9 beyitlik *mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün* vezniyle yazılmış "*Fi-medh-i Sultân Muhammed*" başlıklı bir kaside yine "*Ebyât-ı mesnevî*" başlığıyla 15 beyitlik mesnevi ve I. Mehmet'e dua bölümünün yer aldığı "*Fi-medh-i sultân Muhammed*" başlıklı 8 beyitlik *mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün* vezniyle yazılmış kaside ile methiye bölümü sona erer. *Cemşid ü Hurşid* mesnevisindeki 10 methiyenin her biri ayrı başlıklarla yazılmıştır. Mesnevi nazım şekliyle yazılanlar eserin tümünde olduğu gibi *mefâilün mefâilün feülün* vezniyle yazılmış, kıta ve kasideler farklı vezinlerle oluşturulmuştur. Kıtaların başlıklarında şair nazım şeklini belirtirken, kaside başlıklarında böyle bir ayrıma gitmemiştir. Bu manzumeler beyit sayısı ve konuyu işleyiş bakımından gazele yakın görünmekle birlikte girizgâh beyitlerinde gazel ifadesinin yer almaması ve meth konusunun kasideye daha yakın olması nedeniyle bu şiirler kaside olarak değerlendirilebilir.

Ahmed-i Dâî'nin *Çengnâme* isimli eserinde I. Bayezid'in oğlu Emir Süleyman ve Vezir Mehmed Paşa adına yazılmış 4 methiye yer alır. Mesnevinin 4. bölümü olan ilk methiye "*Medhü's-sultânü'l-a'zam Emîr Süleymân bin Bâyezîd bin Murâd bin Orhan bin Osmân neverrallâhu merkadehum*" başlığı taşır. 55 beyitlik bu bölümün ardından "*Der medh-i Mehemed Paşa*" başlığıyla 24 beyitlik başka bir methiye yer alır. "*Dua-yı Hudâvendigâr*" başlıklı 3. bölümde 57 beyitle memduhunu överken

dualarda bulunur. Son bölümde “*Dâî azrâ dast ve özrin beyân ider*” başlığıyla şair 38 beyitle memduhuna dua ve isteklerini dile getirir.

Tutmacı'nın *Tabiatnâme* isimli mesnevisi eserin sunulduğu Aydınoğlu Umur Bey adına yazılmış müstakil bir methiye içerir. Mesnevinin bir bölümü olarak na't bölümünün ardından kaleme alınan bu bölüm “*Der medh-i emûr-i mecma'ı mehâsin-üşşiyem sinanü'd-devlet Umur Bey halledallhu mülkehu*” başlığıyla 14 beyit halinde kaleme alınmıştır.

Şeyhî, *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde II. Murat adına 3 methiye kaleme almıştır. İlk methiye “*Der Medh-i Sultân-ı A'zam Şâhenşâh-ı Muazzam Sultân Murâd Hân Bin Muhammed Hân*” başlığıyla mesnevinin içinde bir bölüm halinde kaleme alınmıştır. 42 beyitlik bu bölümün ardından II. Murat'ın övgüsü konulu bir kaside yer alır. “*Kasîde Der Medh-i Sultân Murâd Hân Bin Muhammed Hân*” başlıklı bu kaside “mefûlü fâilâtün mefûlü fâilâtün” vezniyle kaleme alınmıştır ve 41 beyittir. *Hüsrev ü Şîrîn*'deki son padişah methiyesi mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. “*Hitâb-ı Pâdişâh-ı A'zam ve Hakân-ı Muazzam Sultân Murâd Bin Muhammed Hân Be-Târik-ı Nasihat*” başlıklı 85 beyitlik bu mesneviden sonra “sebeb-i telif”e geçilir.

Şeyhî'nin *Harnâme* isimli mesnevisinin methiye bölümü eserin bir bölümü olarak mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. “*Der Medh-i Sultân Murâd Hân*” başlıklı bu bölüm 26 beyittir.

Mesnevilerde methiye bölümü çoğunlukla mesnevi nazım şekli içinde ayrı bir bölüm halinde başlıklandırılarak verilir. Bazı mesnevilerde başlıksız bir şekilde methiye beyitlerinin yer aldığı, bazılarında ise methiyenin kaside, kıta vd. nazım şekilleriyle yazıldığı görülür.

Eserin içinde ayrı bir bölüm halinde yazılan methiye bölümleri genel olarak başlıklandırılmıştır. Bu bölüm, “medh”, “midhat”, “medayih”, “sena-hanî”, “sıfat”, “evsaf”, “dua” veya “sitayiş” olarak isimlendirilir (Kartal, 2014: 131). Methiyelerin başlıkları daha ziyade memduhun ismini ünvanını ve övgüde ön plana çıkarılacak vasıflarını içeren kelimelerle kurulmuştur. Kasidelerde olduğu gibi Farsça terkiplerle oluşturulan başlıklar mesnevi içinde farklı bir nazım şekline geçildiğini hatırlatıcı ifadeleri de ihtiva etmektedir. *Cemşîd ü Hurşîd*'de mesneviye geçişler “*Ebyât-ı Mesnevi*” başlığıyla verilirken diğer nazım şekilleri konu ve nazım şekline uygun olarak ayrı başlıklar halinde düzenlenmiştir.

İncelemeye konu olan eserler methiye bölümünü işleyiş şekli açısından ele alındığında methiyelerin mesnevinin bir bölümü olarak veya özellikle kaside ve kıta nazım şekillerinde kaleme alındığı dikkat çekmektedir.

Üslup Özellikleri

Mesnevilerde övgü unsurları, Anadolu sahasında kaleme alınan ilk telif³ ve tercüme eserlerden itibaren, kaside methiyelerinde olduğu gibi, klişe ifadelerle ortaya konmuştur. Bu klişe ifadeler methiyelerde özellikle sultanın adalet, cömertlik, yardımseverlik ve kahramanlık vasıfları üzerinde yoğunlaşır.

Şeyhî *Harnâme*'de II. Murad'ın övgü unsurları olarak "zaferin ışığı, adil gönüllü padişah, gönlün maksadı, cihanın ve canın muradı, insanlığın ruhu, canın âlemi" ifadelerini kullanır.

Yâni kim Hüsrev-i Sikender-der
Şâh-ı âdil-dil-i muzaffer-fer

*"Yani o herkesin başvurduğu kapısı
İskender'in kapısına benzeyen hükümdar,
zaferin ışığı adil gönüllü padişah."*

Maksad-ı dil murâd-ı cân u cihân
Şeh ü Sultân Murâd Hân-ı zamân

*"Gönlün maksadı, cihanın ve canın muradı,
zamanın hükümdarı Sultan Murad Han."*

(Harname: 15-17)

Dem-i rûhî dürû-ı âdemdür
Âlem-i cân u cân-ı âlemdür

*"(O padişahın) ruhunun nefesi; insanlığın
ruhu, canın âlemi, âlemin canıdır."*

Şeyhî, *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinde sultanı övmek için mesnevi şeklinde övgü bölümleri oluşturduğu gibi, kaside nazım şekliyle de benzer anlatımı tercih etmiştir. Kaside nazım şekli içerisinde methiyenin klişe övgü unsurlarını kullanır. Şeyhî, memduhunu överken mübalağa ve

³ Anadolu Selçuklu Devleti döneminde telif edilen ilk eser olan Farsça *Keşfü'l-Akabe* isimli eserde müellif İlyas b. Ahmed'in, Danişmedoğulları Devleti'nin kurucusu Malik Ahmed Gazi'yi, "Sâhib-kırân-ı âlem", "Hazret-i mualla", "Hazret-i celâlet", "Hazrat" gibi ifadelerle övdüğü görülmektedir. Mikail Bayram, "Anadolu'da Telif Edilen İlk Eser- Keşf al-Akaba", İÜEFY, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi VII:3-4, İstanbul 1979.

benzetme sanatları vasıtasıyla “kutlu talihli, latif bir güzelliğe sahip, cömertliği deniz gibi olan, kudretli, dürüst, kahredici ve lütuf sahibi” gibi sıfatlardan faydalanır.

İy devletün güninde rûşen-cemâl-i âlem
Pîrûz tâli’ünle ferhunde f’al-i âdem

“Ey devletin zamanında âlemin
yüzünün parladığı, kutlu talihinle
insanların yüzünün parladığı sultan.

Hüsün letâfetinden gülzâr-ı dehr handân
Hulkun nesîmi ile bâğ-ı zamâne hurrem

“Güzelliğinin hoşluğundan dünyanın
gülbahçesi güldü, yaratılışının nefesi ile
zamanın bahçesi mutlu oldu.”

Cûdûn denizlerinde her katre bahr-i ahzâr
Kadrün sarâyı içre bir kubbe çerh-i a’zâm

“Cömertliğin denizlerinde her damla ye-
şil bir denizdir. Kudretinin sarayı içinde
bir kubbe yüce gökkubbedir.”

Sâdıklık ile adı âlemde rûşen oldı
Mihrün havası içre uralı subh-dem dem

“Muhabbetinin havası içinde sabah vakti
nefes aldığından beri dürüstlük ile adı
âlemde parladı.”

Kahrın yili tokınsa huşk ola bâğ-ı ravza
Lutfun nesîmi irse Kevser saça cehennem

“Kahrının rüzgarı dokunsa cennet
bahçesi kurur. Lutfunun rüzgarı esse
cehennem Kevser saçar.”

(HŞ: XII. K.)

Cemşîd ü Hurşîd mesnevisi, Emir Süleyman adına yazılmış olmakla birlikte, muhtemelen Emir Süleyman’ın ölümünün ardından eserin sunulduğu, I. Mehmet adına yazılmış 9 methiye ihtiva eder. İlk methiye na’t bölümünün hemen ardından gelir ve şair na’tte yer alan övgülerden sultan övgüsüne uygun geçişler gerçekleştirir. Şair, Hz. Muhammet ile I. Mehmet’in isimlerinin ortaklığından yola çıkarak memduhunu peygambere ait vasıflarla över.

Sipihri-i memleket sultân Muhammed
Hizebr-i ma’dilet sultân Muhammed

“Ülkenin mutluluğu Sultan Mehmed,
adaletin aslanı Sultan Mehmed.”

Zamîri mahbat-ı nûr-ı ilâhî
Vücûdî mazhar-ı âyât-ı şâhî

“Gönlü İlahi ışığın lütfudur. Vücudu
hükümdarın ayetlerinin yansıdığı
yerdur.” (CH: 256-257)

Kapusıdır penâh-ı ehl-i İmân
Ayağı tozu kuhl-ı dîde-i cân

“Kapusı iman sahiplerinin sığındığı yerdır. Ayağının tozu can gözünün tozudur.” (CH: 238)

Anunla baht u devlet hem-nişîndir
Sa’âdet yâver ü nusret karîndir

“Talih ve mutluluk onunla arkadaşdır. Saadet yardımcısı, başarı yakındır.” (CH: 243)

Şairin memduhunu “ülkenin mutluluğu, adaletin aslanı, talih, mutluluk, saadet ve başarı sahibi olarak övdüğü methiye bölümü kaside nazım şekliyle devam eder.

İ-y- şeh-i hurşîd-dil-i melik-i kâmyâb
Ki itdi felek adunu husrev-i âlî-cenâb

“Ey feleğin adını çok yüce sultan ettiği mutluluğa ulaşmış parlak gönüllü hükümdar.” (CH: 253)

Matla beyitinde sultan övgüsü, “çok yüce, parlak gönüllü” vasıflarıyla ortaya konarken ikinci kasidede “lütfu, kahrı ve adaleti özellikleriyle ifade edilir.

Lutfun nesîmi bitürür oddan nilüferi
Kahrın semûmı lücce-i deryâyı ider serâb

“Lütfunun esintisi ateşten nilüfer çıkarır. Öfkenin kızgın rüzgarı denizin suyunu serap eder.”

Adlun kohusını işidiben Hıta’da müşğ
Nâfeyle sâfesin yile virdi zehî sevâb

“Hıta’da misk adaletinin kokusunu işiterek güzel bir sevap olarak kokusunu ve saflığını yele verdi.”

Adlunla şöyle râhat u ârâm buldı mülk
Kim zülfdür hemîn ki ider yüzde ıztırâb

“Yüzdeki saç bile sıkıntıya sebep olurken ülke adaletle rahatlık ve dinlenme buldu.” (CH: 254-256)

Hükümdar övgüsüne mesneviyle devam edilir. Şair, Çelebi Mehmet’in Ankara Savaşından sonra dağılan Anadolu’daki siyasi birliği yeniden oluşturmasına değinerek sultanı “padişahlık mülkünün sultanı, ilahi lütufların görünüş yeri; akıl, merhamet ve insaf” sahibi özellikleriyle metheder.

Serîr-ârâ-yı mülk-i pâdişâhî
Halâvet-gâh-ı eltâf-ı ilâhî
Ana lâyıki ki virildi hilâfet
Ki insâf ehlidir ü akl u ref'et

"Padişahlık mülkünün sultanı, İlahi lütufların görünme yeri."

"Akıl, merhamet ve insaf sahibi bir kişi olduğu ve (o makama layık olduğu) için ona hilâfet verildi." (CH: 271-272)

Bu bölümün ardından gelen kıta, mesnevi ve kaside nazım şekliyle oluşturulan methiyelerin ardından yine mesnevi şeklinde kaleme alınmış methiyede sultanın "O devrin ve ülkenin yöneticisi, adalet sahibi, âlemin ümidi, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, aydın fikirli, bilgi sahibi" vasıflarıyla övüldüğü görülmektedir.

Ser-efrâz-ı memalik dâver-i devr
Kesildi adl-ıla âvâze-i cevri
Esâdî bende hem kişver-güşâdur
Ümîd-i âlem ü zill-ı Hüdâ'dır

"Zamanın yöneticisi ülkelerin başı, sıkıntı sesleri adaletiyle kesildi."

"Ülkeleri kuşatan düşmanlarını köle yapandır. Âlemin ümidi ve Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir." (CH: 302-303)

Virür râyı anun mihr ü mehe nûr
Olur hem milk anun adlıyla ma'mûr

"Onun fikirleri ay ve güneşe ışık verir. Aynı zamanda ülkeler de onun adaletiyle mamur olur." (CH: 305)

Ne devletdir ki ana olmadı vâsıl
Ne dânişdür kim ol itmedi hâsıl

"Ona ulaşmayan hiçbir mutluluk olmadı. Onun elde etmediği hiçbir bilgi yoktur."

Te'addî nüshasını nesh kıldı
Temerrüd sûretini mesh kıldı

"Düşmanlık nüshasını hükümsüz kıldı. Dikbaşlılığın görüntüsünü sildi." (CH: 309-310)

Aydınoğulları dönemi şairi Tutmacı'nın kaleme aldığı *Tabiatnâme* adlı mesnevi Aydınoğlu Umur Bey adına yazılmıştır. Tutmacı eserinde Umur Bey'i överken "saygın, çok hünerli, şöhret sahibi, akıllı, adil, temiz dinli, devlet, şans ve vakar sahibi, zarif, lütuf, ahlak ve cömertlik sahibi" gibi övgü kalıplarıyla methetmiştir.

Server-i a'zam emîr-i mu'teber
Serfirâz-ı nâmdâr ü pürhüner

"Büyük yönetici saygın emir, çok hünerli, şöhret sahiplerinin en üstünü."

Âkil ü hem âdil ü hem pâk-dîn
Hasletiyile cümle beylerden güzîn

“Akıllı, adil hem de temiz dinli olma özellikleriyle bütün beylerden seçkin.”

Nâyâb ü şehzâd emîn ü şehriyâr
Devlet ü baht ıssı vü sahib-vekâr

“Eşi bulunmaz şehzade, güvenilir ve şehrin sahibi, mutluluk ve şans sahibi, vakarlı.”

Devletinin güneşi tâbendedir
Mehabbet anunlan yâr u devlet bendedür

“Devletinin ışığı parlamaktadır, muhabbet onunla sevgili ve mutluluk kendisinin kölesidir.” (Tabiatname: 39-42)

Devlet ıssı vü saâdet kânıdır
Lutf u ahlak ü kerem ummânıdır

“Devlet sahibi ve mutluluk madenidir, lütuf ve ahlak ve cömertlik okyanusudur.” (Tabiatname: 48)

Germiyanlı şair Ahmed-i Dai, *Çengnâme* isimli eserinde Emir Süleyman'ı, “yiğit, din ve dünyanın yardımcısı, büyük, saygın, uğurlu, talihli, hünerli, yüce soylu, üstün kanlı, yasağı sağlam, emirleri kalıcı, yüce devletli, yüce başlı, ağır başlı, bol nimetli, heybetli, uzun ömürlü, eli üstün, alçak gönüllü, gözü tok, gönlü zengin, cömert, melek huylu, mütevazi, tatlı sözlü” vasıflarıyla methetmektedir.

Şeca'ât ikliminün şehriyârı
Felek meydânunun çâbü-k-süvârı

“Yiğitlik ikliminin önde gideni, felek meydânının hızlı binicisi.” (Çengname: 123)

Gıyâsüddin ve'd-dünyâ mu'azzam
Mükerrem muhterem sultân-ı a'zam

“Din ve dünyanın büyük yardımcısı, büyük, saygın, yüce sultan (Çengname:125)

Şeh-i ferruh-ruh u ferhunde server
Tehemten-ten gazanfer-fer hünerver

“Uğurlu ve talihli sultanların önde gideni, Tehemten tenli, Gazanfer güçlü, hüner sahibi.”

Mukaddem-dem mümecced-cedd be-nisbet
Mü'ekked-ked mü'eyyed-yedd be-ni'met

“Önce takdim edilenin yüce soyunun yardımıyla, sağlam evinin, yardımcı elinin nimetiyle.” (Çengnâme: 128-129)

Bu asr içinde bir devletlü handur
Yasağı muhkem ü hükmi revândur

“Bu zaman içinde bir devletli handır, Yasağı sağlam emirleri kalıcıdır.” (Çengname: 135)

Ulu devlet yüce himmet ağır baş
Öküş ni'met katı heybet uzun yaş

"Yüce devlet(li) yüce bağış(lı), ağır baş(lı), öküş nimetli, katı heybetli, uzun ömür"

Ana bahşış idüptür cümlesi Hak
Eli üstün velikin gönli alçak

"Allah bunların hepsini ona bağışlamıştır. Eli üstün ancak gönli alçaktır."

Nereye azmi derse fethi der ol
Gözi tok gönli bay u himmeti bol

"O nereye azm ederse orayı feth eder. Gözü tok, gönli zengin ve bağış boldur."
(Çengname: 138-140)

Ferişte hûludur âdem sıfatlu
Tevâzû pişelüdür sözi tatlu

"Melek huylu, insan sıfatlıdır. Mütevazi huylu, sözü tatlıdır." (Çengname:144)

Hümâ devlet kuşudur sâyesi ol
Sa'âdet gencidür ser-mâyesi ol

"O(nun) gölgesi Hüma devlet kuşudur. O(nun) sermayesi mutluluk hazinesidir."
(Çengname: 148)

Dil ve Anlatım Özellikleri

Mesnevi methiyelerinde yer alan övgü kalıpları, genel olarak isim ve sıfat tamlaması şeklinde oluşturulmuştur.

Tamlamalar, aşağıda örnekleri verilen Farsça ve Arapça sıfatlarla kurulan sıfat tamlamaları olduğu gibi;

Pîrûz-tâlih (F.s.+A.i.), Ser-firâz-ı nâmdâr-ı pür-hüner (F.s+F.s.+F.s.)

Arapça ve Farsça isimlerle oluşturulmuş isim tamlamalarıyla da kurulmuştur.

Server-i a'zam (F.i.+A.s.), Sipîhr-i memleket (F.i.+A.i.)

Övgü kalıplarında Arapça ve Farsça birleşik yapıda sıfatların da kullanıldığı görülür.

Mukaddem-dem (A.s.+F.i.), Mümecced-cedd (A. s. + A. i.)

Bu yapılarla birlikte özellikle Çengnâme'de Türkçe sıfatların kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Öküş nimet (T.s.+A.i.), Katı heybet (T.s.+A.i.), Uzun yaş (T.s.+T.i.)

Methiyelerde kullanılan kelime ve kelime grupları yukarıda özetlenen kelime gruplarından oluşturulurken cümle yapıları da klasik

Türk şiirinin mevcut sentaksının dışına taşmış görünmektedir. “Konuşma dili deneyimine benzer şekilde, divan şiirinin söz dizimi, mesajın duygusal içeriğine vurgu yaparak samimi bir diyalog havası yaratır (Andrews, 2000: 41). Özellikle gazel metinlerinde lirizmi artırmak amacıyla oluşturulan konuşma diline yakın bir sentaks tercihi, tahkiyenin ağırlık kazandığı mesnevi metinlerinde anlamın beyit içinde tamamlanmasına aracılık yapacak şekilde daha ziyade kurallı cümle yapılarıyla oluşturulmuştur. Anlam ve yargıyı vurgulama ihtiyacının bir sonucu olan kurallı cümle kullanımında dikkat edilen diğer bir tercih hususiyeti ise cümlelerin hükümdarın niteliklerini ortaya koyacak şekilde yoğunluklu olarak isim cümlelerinden oluşturulmuş olmasıdır.

Mesnevilerde methiyenin kullanımında belirli kalıpların tercih edilme nedeni, tıpkı kasidede olduğu gibi bir amacı hedeflemesi ve bu hedef doğrultusunda ifade kalıpları ile yazılmasıdır. Gazel gibi günlük konuşma diline daha yakın tür ve şekillere nazaran methiyelerin yer aldığı tür ve şekiller, kendi klişe kullanım dilini oluşturmuştur.

Gazel ve diğer lirik metinlerin devrik cümlelerle kurulu duyguyu ön plana çıkararak cümle yapısı, methiye konulu nazım şekillerinde isim ve sıfatlarla kurulmuş olan daha ziyade isim cümlelerinde oluşmuştur. Övülen kişinin merkez alındığı bu şiirlerde memduhu tanıtıcı ve vassaf edici bildirme ifadelerinin tercih edildiği görülmektedir.

Methiyelerde Kullanılan Benzetme Unsurları

Şiir geleneğini İslamî kültürün yaşandığı coğrafyadan alan klasik Türk edebiyatı, anlatım üslubu, imge ve benzetmelerini de söz konusu coğrafyanın kavram dünyası çerçevesinde şekillendirmiştir. “Gazneliler döneminde başlayan ve Selçuklular döneminde artan, Türk sultanlarını Acem meliklerinin *Şehnâmeler*de geçen vasıflarına atıflar yaparak övme geleneği ilk olarak Anadolu Selçuklu döneminde yazılan şiirlerde görülmüş (Kartal, 2010: 307)” bu tarz övgü ve değerlendirme Osmanlı döneminde yazılan şiirlerde de yer almıştır. Bu tespit doğrultusunda övgü söz konusu olduğunda teşbih, istiare ve mecaz gibi sanatlar vasıtasıyla yöneticiyi özellikle *Şehnâme*’de tasvir edilen vasıflarıyla İran hükümdarlarına benzetme üslubu, başta kaside methiyeleri olmak üzere

övgünün hedeflendiği bütün eserlerde ve resmi yazışmalarda⁴ yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Mesnevilerde de bu yaygın kullanım devam etmiş, devlet adamları kahramanlık, adalet, savaşçılık, cesaret vd. özellikleriyle *Şehnâme* kahramanlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Mesnevi methiyelerinde devlet adamları ileri görüşlülüğü itibariyle İskender'e, büyüklüğü itibariyle Cemşîd'e, varlık ve devlet sahibi olma itibariyle Ferîdûn'a, güzellik itibariyle Hurşîd'e, bilginliği ve ileri görüşlülüğü itibariyle Huşeng'e, kuvveti itibariyle Dahhâk'a, kahramanlığı ile Keyhüsrev'e, akıllılığı ve cesaretiyle Rüstem'e teşbih edilir.

Sikender-râyet ü Cemşîd-şevket
Ferîdûn-devlet ü Hurşîd-tal'at

"İskender fikirli ve Cemşîd büyüklüğünde olan; Ferîdûn gibi varlık sahibi ve Hurşîd gibi güzel (hükümdar)."(Cemşîd ü Hurşîd: 235)

Kamu başdan ayağa hûş u ferheng
Hacil rayından Efrîdûn u Hûşeng

"Baştan ayağa akıl ve bilgi sahibidir. Ferîdûn ve Hûşeng onun fikirlerinden utanmıştır." (Cemşîd ü Hurşîd:239)

Ferîdûn disem u Dahhâk-ı sâni
Dürüst ü rast gelmez bir me'ânî

"(Ona) Ferîdûn desem ve ikinci Dahhâk desem, bu verdiğim anlam doğru ve uygun düşmez." (Cemşîd ü Hurşîd: 273)

Zebûn-ıdı yılan altında Dahhâk
Zebûndur buna ejderhâ-yı eflâk

"Dahhâk yılanın altında yenilmesine (rağmen) bu (hükümdara) göklerin ejderhaları yenilmiştir." (Cemşîd ü Hurşîd: 274)

Ne Hüsrev kim eger Keyhüsrev olsa
Yaraşur hizmetinde peyrev olsa

"Öyle Hüsrev (gibi bir padişahtır ki) Keyhüsrev (onu) takip eden bir hizmetçi olsa uygun olur."

Ne Rüstem Rüstem-i destân olursa
Yaraşur hükmüne fermân olursa

"Destanın Rüstemi, onun buyruğunu görse uygundur." (Çengnâme: 172-173)

Hümâyûn-tal'at ü hurşîd-rif'at
Sikender-mertebet Cemşîd-fikret

"Tahtı güzel yüceliği parlak, İskender mertebesinde Cemşîd fikirli."

⁴ Kaside methiyeleri ile "arz, arz-ı hal, ruk'a, dilekçe" kavramları arasındaki benzerlikler üzerine ayrıntılı bilgi Ebubekir Şahin, "Medh ve Hamd Kavramları Çerçevesinde Methiye Üslubu Üzerine", *Kasideye Methiye: Biçime, İşleve ve Muhtevaya Dair Tespitler*, Klasik Yayınlar, İstanbul 2013, isimli çalışmada yer almaktadır.

Sana çün saltana't Hakdan atâdur
Ferîdûn u Cem okursam hatâdur

*"Madem ki saltanat sana Haktan bağıştır.
Ferîdûn ve Cem (adlarını) okursam
hatâdur."*

Ki Cem'den cân aluptur mâr-ı Dahhâk
Sana cân virür ejderhâ-yı eflâk

*"Dahhak'ın yılanı Cem'den canını alma-
sına rağmen sana gökyüzü ejderhaları can
vermektedir."*

(Hüsrev ü Şîrîn: 702-704)

Yöneticilerin mitolojik İran kahramanlarına benzetildiği methiyelerde şairlerin benzer ifade ve anlam kalıplarını tercih ettiği görülmektedir. Örneğin sultanın sohbet meclisleri Cem'in işret meclislerine teşbih edilirken, Dahhâk'ı mağlup eden ejderhaların aksine, felek ejderhalarının hükümdara boyun eğmesi motifi Şeyhî ve Ahmedî'nin eserlerinde benzer ifadelerle ortaya konmuştur.

Methiyelerde yöneticilerin benzetildiği kişilikler sadece İran mitolojisiyle sınırlı kalmaz. Şairler, yöneticileri dinî kişiliklere benzeterек de övme yolunu tercih ederler. Tutmacı, *Tabiatnâme*'de hükümdarın kuvvetini Hz. Hamza'ya yüzünün güzelliğini Hz. Ali'ye teşbih eder.

Hamza heybetli Ali siretlidür
Kiçi yaşlu vü ulu devletlidür

*"Hamza gibi güç sahibidir. Yüzü Ali'ye
(benzer). Yaşı küçük devleti büyüktür."
(Tabiatnâme: 49)*

Çengnâme'de ise hükümdarın yüzünün güzelliği Yusuf Peygambere, hükümlerinin İsa nefesi gibi can verici oluşuna ya da Hızır'a benzetildiği görülür.

Mesîh-enfâs ü hem İsî-kademdür
Velî Yûsuf-cemâl ü Hızr-demdür

*"Mesîh nefesli aynı zamanda İsa gibi geliş
sahibidir. Fakat yüzü Yûsuf güzelliğindedir
ve Hızır nefeslidir." (Çengname: 132)*

Dinler tarihinin kişilik, mekân (Kâbe, Medîne vb.) ve kavramlarına yapılan bu benzetmelerle güzellik, ahlak ve seçkinlik vasıfları ortaya konan yöneticilerin, yukarıda bahsedilen benzetme unsurlarının dışında dünya tarihinde akli, kahramanlığı ve faziletleriyle şöhret kazanmış kişiliklere (Aristo, Eflatun vd.) ve gök cisimlerine (ay, güneş) de benzetildiği görülmektedir.

Bütün bu övgü unsurlarıyla birlikte iyi bir devlet adamında olması gereken özellikler de methiye bölümlerinde ortaya konmaktadır. İlk dönem mesnevilerinde şairlerin yöneticiye yüklediği önemli vasıflardan biri, bilim ve kültüre önem vermesi ve sarayında bilim adamlarını ve sanatçıları himaye edip çeşitli meclisler tertip etmesidir. Şeyhî, Ahmedî, Ahmedî Dâî gibi Germiyan ve Osmanlı saraylarının kültürel atmosferlerinden eşzamanlı olarak yararlanmış şairler için sultan meclisleri ayrıca önem arz eder. Bu meclislerin tasviri yapılırken hükümdarın bilgi ve kültür seviyesi, nitelikli sanat ve sanatçıyı değerlendirebilecek bir sanat algısının olması gibi vasıfların ön plana çıkarıldığı görülür.

Methiyelerde yukarıda sıralanan, memduhun tanıtılması, çeşitli özellikleriyle tasvir edilmesi ve benzetme ilişkileri vasıtasıyla yüceltilmesi kurgusu benzer ifade kalıplarıyla oluşturulmuş dua bölümleriyle sona ermektedir. Şair, böyle bir övgü metnine neden ihtiyaç duyduğunu, kendisini eser yazmaya yönelten süreci arz ettikten sonra metnini hükümdarın ömrünün uzun olması ve devletinin kalıcı olması gibi klişe dua ifadeleriyle tamamlar.

SONUÇ

Bu çalışmada mesnevilerde yer alan methiye bölümleri muhteva, şekil, üslup ve diğer özellikler itibariyle incelenmiştir.

Methiye üslubu, Klasik Türk edebiyatında, edebiyatın resmi otoriteyle tanıştığı ve yönetim merkezlerinde kurumsallaştığı dönemlerin şiirlerinde kullanılan bir anlatım tekniğidir. Bu bağlamda Türk mesnevi edebiyatında yöneticiler için yazılmış methiye bölümlerinin, ilk olarak XIV. yüzyılda özellikle beylikler döneminde yazılmış mesnevilerde yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, XIV. yüzyıldan II. Murat'ın cülûsuna kadarki dönemde kaleme alınmış olan, Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşîd ü Ferahşâd*, Ahmedî'nin *Cemşîd ü Hurşîd*, Ahmed-i Dâî'nin *Çengnâme*, Tutmacı'nın *Tabiatnâme* ve Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* ile *Harnâme* mesnevilerinin methiye bölümleri üzerinde inceleme yapılmıştır.

İncelenen mesnevilerde methiye bölümlerinin çoğunlukla eserin içinde ayrı bir bölüm halinde ve başlıklandırılarak yazıldığı görülmüştür.

Kasidelerde olduğu gibi Farsça terkiplerle oluşturulan bu başlıklar memduhun ismini, ünvanını ve övgüde ön plana çıkarılacak vasıflarını içeren ifadelerle kurulmuştur.

Methiye bölümleri mesnevilerin içinde mesnevinin bir bölümü olarak aynı vezinde yazılabildiği gibi, *Cemşîd ü Hurşîd* örneğinde olduğu gibi kıta, kaside gibi nazım şekilleriyle ve farklı vezinlerle de kaleme alınmış olabildikleri tespit edilmiştir. Söz konusu kullanımlar göz önüne alındığında, saray şiiri olma yolunda ilerleyen klasik Türk şiirinin pek çok tür ve nazım şekli uygulamasında kaside nazım şeklini ve methiye unsuru ön plana çıkarma teşebbüsünün, klasik Türk şiirinin resmî otoriteyle teması noktasındaki ilk adımların edebî geleneğe yansımaları olduğu dikkati çekmektedir.

Mesnevi methiyelerinde kullanılan övgü kalıpları genel olarak isim ve sıfat tamlaması şeklinde oluşturulmuştur. Tamlamalar Farsça ve Arapça sıfatlarla kurulan sıfat tamlamaları şeklinde veya Farsça ve Arapça isimlerle kurulan isim tamlamaları şeklinde kurulmuştur. Bu yapılarla birlikte özellikle *Çengnâme* ve *Tabiatnâme* gibi eski Anadolu Türkçesi dönemine ait söyleyişlerin yer aldığı mesnevilerde Türkçe sıfatların da kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bu metinlerde cümle yapıları ise çoğunlukla isim soylu yüklemle oluşturulmuş kurallı cümlelerle kurulmuştur.

Methiye üslubuyla oluşturulan bölümlerde yöneticiler çoğunlukla, *Şehnâme*'de kahramanlık ve çeşitli vasıfları anlatılan Fars hükümdarları, İslam kültürüne ait tarihî kişilikler ve gök cisimlerinden oluşan benzetme kalıplarıyla övülmüştür. Kasidelerde olduğu gibi çoğunlukla klişe ifadelerle kurulan övgü bölümünün ardından, methiye bölümü iyi bir yöneticide bulunması gereken vasıfların sıralandığı dua bölümleriyle sona ermiştir.

Yukarıda sıralanan teknik ve kurgusal tespitler de dikkate alınarak, değerlendirilen ilk dönem Anadolu sahası mesnevilerinin methiye bölümlerinde yer alan diğer bulgularla birlikte 14. yüzyıldan II. Murat'ın cülusuna kadar geçen sürede Anadolu da devlet otoritesinin sanatla olan ilişkisini değerlendirme noktasında referans bilgileri de ihtiva ettiği görülmektedir.

KAYNAKLAR

- ALPAY-TEKİN, Gönül (1992), *Ahmed-i Dâî Çengnâme*, Harvard Üniversitesi, Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- AKALIN, Mehmet (1975), *Ahmedî, Cemşîd ü Hurşîd, İnceleme-Metin*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- AKDOĞAN, Yaşar, *Ahmedî, İskendernâme*, <http://www.kulturturizm.gov.tr/>, (erişim tarihi: 18. 07.2016).
- ANDREWS, Walter G. (2000), *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- AYAN, Hüseyin (1979), *Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîdnâme, İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini*, Erzurum.
- AYDEMİR, Yaşar (2004), "Methiye", *DİA*, 29. C., İstanbul.
- _____ (2013), "Memduhun Vasıfları ve Geleneği", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları Üzerine VIII. Kasıdeye Methiye: Biçime, İşleme ve Muhtevaya Dair Tespitleri*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- ATEŞ, Ahmet (1971), "Mesnevî", *İA*, 8. C., İstanbul.
- BAYRAM, Mikail (1979), "Anadolu'da Telif Edilen İlk Eser- Keşf al-Akaba", *İÜEFY, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi VII:3-4*, İstanbul.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1999), *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. yy. a Kadar)*, İstanbul.
- DİLÇİN, Cem (1991), *Mesud bin Ahmed, Süheyl ü Nevbahâr*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet (1990), *Tabiatnâme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- İNALCIK, Halil (2011), *Şair ve Patron*, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- KARAHAN, Leyla (1985), *Erzurumlu Mustafa Darîr, Kıssa-i Yûsuf*, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, Doktora Tezi.
- KARAKAYA, Burcu (2012), *Garîb'in Yûsuf u Züleyhâsı, (İnceleme-Tenkitledi Metin-Dizin)*, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi.

- KÖKTEKİN, Kazım (1994), *Süle Fakih'in Yûsuf ve Zelîhâsı, (İnceleme- Metin-İndeks)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Doktora Tezi.
- KARTAL, Ahmet, (2010), *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, Kurtuba Kitap.
- _____ (2014), *Doğunun Uzun Hikayesi*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- KOCATÜRK, Sadettin (2000), *Gülşehrî ve Feleknâme*, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser.
- ÖZDEMİR, Mehmet (2011), *Şeyhî Harnâme*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- ŞAHİN, Ebubekir (2013), Medh ve Hamd Kavramları Çerçevesinde Methiye Üslubu Üzerine, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları Üzerine VIII. Kasideye Methiye: Biçime, İşleve ve Muhtevaya Dair Tespitleri*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (2006), "Klasik Şiir Estetiği", *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ŞEYYAD HAMZA, *Yûsuf ve Zelîhâ*, Haz. İbrahim Taş, <http://www.kulturturizm.gov.tr/>, (erişim tarihi: 18. 07. 2016).
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1963), *Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i, İnceleme- Metin*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÜNVER, İsmail (1986), "Mesnevî", *Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı II*, Ankara: TDK Yayınları.
- YAVUZ, Kemal, *Gülşehrî'nin Mantukuttayr'ı (Gülşennâme), Metin ve Aktarma*, <http://www.kulturturizm.gov.tr/> (erişim tarihi: 18. 07. 2016).
- _____, *Aşık Paşa, Garîbnâme*,. <http://www.kulturturizm.gov.tr/> , (erişim tarihi: 18. 07. 2016).